

VERESS EMŐD

VÁZLATOS MEGJEGYZÉSEK A ROMÁNIAI EGYHÁZI INGATLANRENDEZÉSRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZÉKELY MIKÓ KOLLÉGIUM ÜGYÉRE

Alapvetés: általános áttekintés a romániai ingatlanrendezésről

A második világháborút követően Romániában berendezkedett szovjet típusú diktatúra alapja azon marxi-lenini tan volt, amely szerint a kizsákmányolás megszüntetésének kizárólagos módja a polgári tulajdon felszámolása és úgynevezett közösségi, valójában állami tulajdonná való konvertálása. A közösségi tulajdon elvileg „a társadalom valamennyi tagjáé”. Hogyan lehet azonban minden egyes vagyontárgynak a tulajdonosa a társadalom? Közös tulajdon létezhet, mert ott meghatározott személyek a tulajdonosok (ilyen például a közbirtokosságok osztatlan közös tulajdona). Közös tulajdon viszont nem létezhet, mert ebben az esetben a tulajdonjog gyakorlását lehetővé tevő abszolút jogviszony aktív pólusán nem áll jogalany. A tulajdonjog lényege pontosan a nem tulajdonos kizárása e jog gyakorlásából. Közös tulajdon esetén nincs senki kizárva, vagyis ez nem csak, hogy nem számít tulajdonnak, hanem fogalmi ellentmondás, paradoxon is. Ezért lett a polgári tulajdon felszámolása során az új tulajdonos nem maga a közösség, nem is a társadalom, hanem az állam.

A Kommunista Párt Kiáltványa (1848) szerint „a kommunisták ebben az egyetlen kifejezésben foglalhatják össze elméletüket: a magántulajdon megszüntetése.” Ezen cél megvalósítása során, a totalitárius államok kényszeren alapuló közrendszerével a magántulajdont felszámolták, maradványait pedig jelentősen korlátozták. Az eredmény azonban nem a tulajdon osztályjellegének az elvesztése, nem az elvárt ideális, osztály nélküli társadalom létrejötte, hanem a totális elnyomás egyik alapvető modelljének, a szovjet típusú diktatúrának, az emberek állam által történő kizsákmányolásának rendje lett.

Az egyházi tulajdon, és e körben az egyházi iskolák Erdélyben több okból is az államosítás célpontjává váltak:

- a) mert a magántulajdon egyik formáját jelentették;
- b) mert a szovjet típusú diktatúra meghatározó jellemzője volt az egyházellenesség;
- c) mert az oktatás és nevelés (az ideológiai indoktrináció) monopóliumát az állam kívánta magának fenntartani;

d) mert a kisebbségi kérdésekben a román nemzetállam megteremtésének programját felvállaló, azt folytató és kiteljesítő szovjet típusú diktatúra ezzel a kisebbségi (önvédelmi) intézményrendszer kulcsszereplőit számolta fel.¹

E körben a szovjet típusú diktatúra nagy államosítási hulláma 1948-ban, száz évvel a Kommunisták Képviseleti Gyűlése közlése után 531 református, 468 római-katolikus, 34 unitárius és 8 evangélikus-lutheránus² iskolát szüntetett meg és vette át az oktatási célra használt ingatlan és ingó vagyont.³ Az iskolákhoz nagyon sok esetben egyéb államosított ingatlanok is kapcsolódtak (például tanári lakások, kollégiumok) tehát az e körben államosított ingatlanok száma voltaképpen jóval nagyobb, mint az itt közölt iskolák száma. Az államosítás egyidejűleg az egyházi iskola megszűnését, és az adott ingatlanban legtöbbször új, állami iskola létrehozását jelentette. Nagyon sok esetben a magyar tannyelvű iskola helyére előbb vagy utóbb román tannyelvű iskola került, tehát az államosítás a román etnikai térfoglalásnak az eszköze volt.

A rendszerváltást követően remény, elvárás, legitim politikai program volt a szovjet típusú diktatúra legsúlyosabb túlkapásai, így az erőszakos államosítások visszafordítása, általában és az egyházaktól államosított ingatlanvagyon tekintetében is. Több erkölcsileg igazolható alternatíva is elképzelhető volt: ami valósággá vált, azonban nem tartozik e modellek egyikének az ideáltípusába sem. A cél magasztos volt: az államosítás fordítottja, a reprivatizáció megvalósítása, a jogállamiság kiépítése, a magántulajdonon alapuló piacgazdaság megteremtése. A valóság azonban sokkal prózaibb lett:

a) A rendszerváltás után hatalomra került, a szovjet típusú diktatúrának csak részleges leépítésében érdekelt, az elmúlt rendszerhez ezer szállal kötődő politikai elit nem akart valós reprivatizációt. Ahogy egyik román polgári jogász egyetemi tanár összegezte, „lehetetlen, hogy a kommunista rezsim ideje alatt a magántulajdonnal szemben tanúsított tiszteletlenség, ahogyan az abban az időben folytatott ideológiai propaganda is, ne hagyta volna mély nyomokat a lakosság nagy hányadának a mentalitásában, különösen azokéban, akiknek nem voltak visszaszerzendő tulajdonai, és akik olykor saját, többé-kevésbé legitim érdekeiket látták veszélyeztetve a tulajdonosok által követelt visszaszolgáltatás miatt”⁴

¹ Arról, hogy a román nemzeti programot Erdélyben miért és hogyan teljesítette ki a szovjet típusú diktatúra, L.: VERESS Emőd: Erdély, mint jogtörténeti tér, In: Uő. (szerk): *Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018, 15–19. p.

² Ez a szám nem tartalmazza az erdélyi szászokat tömörítő Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyháztól államosított iskolákat.

³ Vö. BALLAI, Zoltán (ed.): *White Book on Church Property Restitution in Transylvania: with Special Regard to Reformed, Roman-Catholic, Unitarian and Evangelical Lutheran Churches*, Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa, Kolozsvár, 2016, 8. p.

⁴ CHELARU, Eugen: *Legea nr. 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989. Comentată și adnotată*, Editura All Beck, București, 2001, 8. p.

b) A reprivatizációs megoldások korlátozottak, részlegesekek és fokozatosak voltak, ideológiai alapjukat pedig a teljes visszaszolgáltatás, a *restitutio in integrum* elvének tagadása adta. A reprivatizáció kezdeti lépései a teljes visszaszolgáltatás lehetőségét tulajdonképpen rögtön kompromittálták. Így például a mezőgazdasági földterületek esetén a kezdeti visszaszolgáltatások a területek eredeti fekvésének figyelembe vétele nélkül történtek, így sok esetben mindörökké megakadályozták, hogy az eredeti helyszíneken lehessen később a tulajdonjogot visszaállítani. Ez a megközelítés tönkretette a mezőgazdasági földterületeknek a szovjet típusú diktatúrát egyébként túlélő telekkönyvi nyilvántartási rendszerét is. Hasonlóképpen az államosított lakóingatlanok jogi helyzetének szabályozásáról szóló 1995. évi 112. törvény⁵ lehetővé tette a bérlőknek, hogy bizonyos feltételekkel megvegyék a bérelt lakásokat, megakadályozva ezzel a későbbi természetbeni restitúciót. Így az első reprivatizációs törvények (az 1991. évi 18. törvény, az 1995. évi 112. törvény) tartalma, valamint az alkalmazásuk során elkövetett visszaélések a jóvátétel látszata mellett valójában a későbbi „nagyvonalú” reprivatizációs törvények alkalmazását, kiteljesedését szabotálták el.

c) A másik jellemző az ingatlanrendezésre vonatkozó és a jóvátételi jogszabályok elfogadásának megkésettsége más „volt szocialista” államokhoz képest.⁶ El lehet készíteni azoknak a – jogszabályba foglalt – politikai ígérteknek és vállalásoknak a jegyzékét, amelyeket vagy egyáltalán nem tartottak tiszteletben, vagy amelyek aránytalanul és indokolatlanul későn, esetleg csak részben valósultak meg.⁷ Az időtényezőnél maradva nem lehet elfelejteni az ingat-

⁵ Legea nr. 112/1995 pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe, trecute în proprietatea statului.

⁶ Tagadhatatlan viszont, hogy más „volt szocialista” államokban is voltak politikai, pénzügyi, társadalmi problémák a különböző reprivatizációs és jóvátételi megoldásokkal kapcsolatban. Ugyanígy, nincs a reprivatizációnak vagy a jóvátételnek általános modellje. A román helyzet azonban e kontextusban is sajátos jegyeket hordoz, mint e tanulmányból ki fog derülni.

⁷ Csak néhány példa. A kereskedelmi társaságok privatizációjáról szóló 1991. évi 58. törvény (jelenleg már nem hatályos) a 77. cikkében előírta, hogy „különös törvény fogja szabályozni az állam által visszaéléssel elvett dolgokért a kárpótlást”. Hasonlóképpen, az Alkotmánybíróság szervezetéről és működéséről szóló 1992. évi 147. törvény a 26. cikk (3) bekezdésében úgy rendelkezett, hogy „az 1991. évi Alkotmány előtt elszenvedett károkat törvény fogja rendezni” (az 1997. évi 138. törvény által bevezetett módosítások előtti szövegváltozat). A kereskedelmi társaságok privatizációjáról szóló 1997. évi 88. sürgősségi kormányrendelet 43. cikke szerint „a jelen sürgősségi kormányrendelet közzétételétől számított legtöbb 60 napon belül... szabályozva lesz az államosító törvényekkel vagy más jogszabályokkal az állam tulajdonába került gazdasági rendeltetésű javak helyzete.” Az 1995. évi 112. törvény 25. cikke előírta, hogy „különleges törvények fogják rendezni a jelen törvény tárgyát nem képező 1989. december 22-e előtt állami tulajdonba került ingatlanok jogi helyzetét, eredeti rendeltetésüktől függetlenül, ideértve azokat is, amelyeket közérdekű okokból lebontottak.” Vagy az 1998. évi 213. törvény 26. cikke szerint „a jelen törvény hatályba lépésétől számított 6 hónapon belül a Kormány

lanrendezési folyamat elhúzódását: három évtized után az eljárások sokasága van még folyamatban, több ezer jogi szempontból bizonytalan helyzet áll fenn, amely a polgári forgalom biztonságát vagy megvalósulását korlátozza.

d) A folyamat elhúzódása, a bizonytalanságok a reprivatizáció problémakörének egyre komplexebbé válását eredményezték. A nem megfelelő tartalmú és minőségű jogszabályok hihetetlen mennyiségű pert eredményeztek.

Miért (volt) szükséges a reprivatizáció? Elsősorban azért, mert az államosítás visszaélés volt, a tulajdon erőszakos elvonása, amelyet téves, megbukott, abszurd, az emberi természettel ellentétes ideológiára alapoztak és amely a szovjet típusú diktatúra, azaz egy kudarcos, embertelen társadalmi kísérlet kontextusában történhetett meg. A magántulajdon államosítása nem igazságosabb társadalmi rendhez vezetett, hanem az embernek az állam által történő kizsákmányolásához.

Kifejezetten az egyházi ingatlanok vonatkozásában az erdélyi magyar történelmi egyházak hagyományosan, és különösen az 1918–1920-as szuverenitásváltás után oktatási, szociális és kulturális szolgáltatóként is az erdélyi magyar kisebbség túlélésének vagy akár fejlődésének kulcsszereplői voltak. A hagyomány, a – mesterségesen megszakított – folytonosság is azt kívánja, hogy ezeket a funkciókat a kisebbségi történelmi egyházak modern kontextusban is ellássák, akár közfinanszírozás révén is, azokban a szimbolikus jelentőségű ingatlanokban, amelyek ezt a célt szolgálták korábban. De ez nyilván a magyarság elvárása: a román politikai attitűd alapvetően más. A restitúció megvalósítását diktáló külső nyomás⁸ enyhülésével (megszűnésével?) elfogyott a lendület a megfelelő és korrekt egyházi ingatlanrendezés mögül. Ezekben az ingatlanokban jelenleg sokszor román intézmények működnek (például a kolozsvári református újkollégium épületében a város egyik legjobb, legelismertebb román középiskolája⁹), a restitúció pedig román térvessztést jelentene. Ezért a román érdek a szovjet típusú diktatúra államosító intézkedéseinek a megőrzését és védelmét diktálja: ez az oka, hogy az egyházi ingatlanoknak a rövid ideig fennálló restitúciós lendülete megtört. Általánosan felmerül a reprivatizáció részleges visszarendezésének is az igénye román oldalról (ennek az egyetlen nemzetközi szinten igazolható eszköze pedig az igazságszolgáltatás¹⁰), amely ilyen ügyekben - ki lehet és kell mondani - a román nemzeti érdek által vezérelt határozatokat hoz meg.

elkészíti azt a törvénytervezetet, amely az 1945. március 6-a és 1989. december 22-e között az állam által visszaéléssel elvett ingatlanok természetbeni visszajuttatását vagy a kárpótlást rendezi.”

⁸ Alapvetően a NATO-hoz és az EU-hoz történő csatlakozás.

⁹ Az ingatlan restitúcióját elutasították a Székely Mikó Kollégium kapcsán a későbbiekben tárgyalt érvelés alapján.

¹⁰ Erdélyi magyar történelmi családokkal szemben a korábbi restitúciók visszafordítását célzó számos per van folyamatban.

Az államosított egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásának jogi keretei

A rendszerváltást követően több ingatlan restitúciót megvalósító különös jogszabályt elfogadtak. Ezek különös jellegét az adja, hogy kizárólag a természetes vagy jogi személyek meghatározott csoportjára vonatkoztak.¹¹

Alkotmányjogi kontextusban vizsgálva az állapítható meg, hogy a restitúciók jogalapját kormányrendeletek nyújtották – vagyis olyan közigazgatási aktusok, amelyek a román jogforrási rendszerben törvényerővel bírnak, de a törvény stabilitásával és legitimitásával semmiképp. (A kormányrendelet szervesen végrehajtható, de tárgyában törvényhozó hatalmi parancs.¹²) Kormányrendelet nem is bírhat azzal a legitimitással, mint egy törvény,¹³ mert nem a legfelsőbb képviselői szerv, az általános, egyenlő, közvetlen, titkos és szabad választásokon megválasztott törvényhozó szerv fogadta el.

A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok közösségeinek tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1998. évi 13. sürgősségi kormányrendelet alapján a rendelet mellékletében található nevesített ingatlanokat szolgáltatották (részben) vissza. A jogszabály intézkedései a német, magyar, lengyel, bolgár, szerb, török, görög kisebbség javára érvényesültek. Hasonló volt a helyzet a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok közösségeinek (szervezetek, egyházak) tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1998. évi 112. kormányrendelet esetén is.

¹¹ A különös restitúciós szabályok csoportjába sorolható például:

- a romániai zsidó hitközség tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1997. évi 21. sürgősségi kormányrendelet és az e rendeletet jóváhagyó 1997. évi 140. törvény, illetve az azt kiegészítő 1998. évi 111. kormányrendelet;

- a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok közösségeinek tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1998. évi 13. sürgősségi kormányrendelet;

- a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok közösségeinek (szervezetek, egyházak) tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1998. évi 112. kormányrendelet;

- a romániai nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok közösségeinek tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet;

- 2000/1334. kormányhatározat az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet mellékletének kiegészítéséről;

- a romániai egyházak tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 2000. évi 94. sürgősségi kormányrendelet;

- 2000. évi 101. sürgősségi kormányrendelet az 1997. évi 21. sürgősségi kormányrendelet és az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet mellékleteinek módosításáról és kiegészítéséről.

¹² PACTET, Pierre: *Institutions politiques. Droit constitutionnel*, Armand Colin, Paris, 1998, 560. p.

¹³ Legalábbis a parlament által történő elfogadásáig. A sürgősségi kormányrendelet utólagos parlamenti jóváhagyása kötelező, az előzetes parlamenti felhatalmazás alapján kibocsátott (egyszerű) kormányrendelet esetében a parlamenti felhatalmazó törvénytől függ, hogy előírja-e az utólagos parlamenti jóváhagyás kötelezettségét.

Ugyanebbe a körbe sorolható a romániai nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok közösségeinek tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet.

Szintén ilyen korlátozott számú ingatlan visszaszolgáltatását lehetővé tevő szabály volt a romániai egyházak tulajdonában levő egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 2000. évi 94. sürgősségi kormányrendelet. Eredeti szövege érsekségenként tízben szabta meg a visszaszolgáltatandó ingatlanok maximális számát. E sürgősségi kormányrendeletet azonban a jóváhagyó 2002. évi 501. törvény általános egyházi restitúciós jogszabállyá alakította. Jelenleg is ez a szabályozás képezi az egyházi ingatlanrendezés tételes jogi alapját.

Első olvasatra a szabályozás kiegyensúlyozott és korrekt megoldását kínálja a problémának. Alkalmazása azonban már problematikus, és a jogszociológiai vizsgálódás számára is releváns folyamatot lehet benne azonosítani: azt, ahogy a jogszabály, szövegének bármilyen módosítása nélkül, a restitúciót megvalósító normából a restitúciót akadályozó normává vált. Így jó példa arra, hogy a jog, a norma formális módosítása nélkül is tartalmában megváltozhat, és ezt a módosítás nélküli módosulást ideológiai, értelmezés-politikai okok váltják ki.

Ezen jogszabály szerint azokat az ingatlanokat,¹⁴ amelyeket visszaéléssel, jogcímmel vagy jogcím nélkül 1945. március 6-a és 1989. december 22-e között vett el az állam, szövetkezetek vagy bármely más jogi személy az egyházaktól, és amelyek az állam, közjogi jogi személy vagy a törvény által meghatározott más jogi személy (állami/önkormányzati többségi részesedéssel működő gazdasági társaság¹⁵) vagyonába tartoznak, visszaszolgáltatják a volt tulajdonosnak.

A jogszabály vélelmezi, hogy visszaélés az átvétel alapja az államnak ajándékozott ingatlanok esetében is (bár e vélelmet az ingatlan jelenlegi birtokosa megdöntheti). Valóban, legtöbb esetben az állam javára történő ajándékozás mögött kényszer állt, az ajándékozási szerződés csak formalizálta a visszaélést, jogi köntösbe öltöztette a diktatúra által diktált intézkedést.

Az egyházi ingatlanok visszaszolgáltatás érdekében folyamodványt (kérelmet) kellett beterjeszteni a jogszabály által meghatározott 6 hónapos (illetve a 2005. évi 247. törvény által megnyitott újabb 6 hónapos) határidőben a

¹⁴ E jogszabály nem vonatkozik viszont templomokra, mert a Romániában domináns ortodox egyház átvette az erdélyi román vallási kisebbség, az 1948-ban feloszlott és a rendszerváltás után újraalakított görög-katolikus egyház templomépületeit, és amelyeket a rendszerváltást követően sem szándékoztak visszaadni. A jogszabályba foglalt politikai ígéret szerint a templomépületek jogállásáról külön törvény fog rendelkezni. Ilyen jogszabály viszont mindmáig nem született meg.

¹⁵ Ilyen esetben a restitúcióról az adott társaság szervei kötelesek határozni és az állami participáció aránya a visszaszolgáltatott ingatlan értékével csökken (alaptőke-leszállítás történik).

Különleges Restitúciós Bizottsághoz (Comisia Specială de Retrocedare). A bizottság különböző minisztériumok és kormányzati intézmények képviselőiből került kialakításra. Amennyiben a visszaszolgáltatott ingatlan közérdekű oktatási vagy egészségügyi feladat ellátásához volt szükséges, a birtokba helyezés jelenleg csak a restitúciós döntés kibocsátást követő 10 év múlva lehetséges (a rendelet eredeti szövege 5 éves határidőt írt elő a birtokbahelyezésre). Ebben az időszakban az egyház kormányhatározatban meghatározott használati díjra jogosult. Ez idő alatt kellene az államnak az ingatlanban működő intézmény számára új elhelyezést találnia..

A bizottság indokolt döntéssel határoz a visszaszolgáltatási kérelem elfogadásáról (természetbeni visszaszolgáltatásról vagy kártérítésre való előterjesztésről egy újabb bizottsághoz), illetve elutasításáról. Amennyiben az ingatlant 1989. december 22-e után az állam az adott pillanatban hatályos jog tiszteletben tartásával elidegenítette, akkor kártérítés jár a volt tulajdonos egyháznak. (Az egyházi tulajdonból államosított lakóingatlanok jelentős részét az állam eladta a bérlőknek – például az iskolák melletti tanári lakások esetében az 1995. évi 112. törvény korábban már említett rendelkezései alapján).¹⁶

A döntéseket közigazgatási per keretében lehet megtámadni (kézhezvételelőktől számított 30 napon belül), első fokon azon ítéletábla illetékes, amelynek körzetében a visszaszolgáltatni kért ingatlan található, másodfokon pedig a Legfőbb Semmitő- és Ítéltőszék. A sokszor komplex polgári jogi kérdéseket felvető ügyeket viszont közigazgatási perként, közigazgatási ügyekre szakosodott bírók oldják meg. Ennek következménye, hogy az általában két perorvoslati lehetőséget nyújtó polgári perekhez képest csak egyetlen perorvoslat (az úgynevezett felfolyamodás) áll a felek rendelkezésére. A természetes - egyéb restitúciós ügyekhez hasonlóan - az lenne, ha az ilyen ügyeket polgári perként kezelnék. A perorvoslatok más restitúciós ügyekhez képest történő korlátozása az egyházi ingatlanrendezési ügyekben alkotmányossági aggályokat is felvet.

Esettanulmány: a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium ügye

A per contextusa

A probléma összetettségét, a jogi normák alkalmazásának nehézségeit, a res-

¹⁶ Az 1995. évi 112. törvény alapján a restitúció kizárólag természetes személyek javára volt lehetséges, tehát az egyházak ki voltak zárva e jogszabály személyi hatálya alól. Viszont csak azok a volt tulajdonosok vagy örököseik voltak jogosultak visszaigénylésre, akik ténylegesen az államosított ingatlanban laktak vagy ha az ingatlan használaton kívül állt (a gyakorlatban rendkívül ritka eset, hiszen ezeket az ingatlanokat az állam bérbé adta). A bérlők viszont kedvezményes áron megvehették ezeket a lakásokat, az állam akár részletfizetési kedvezményt is nyújtott számukra. Ez a „jogszerű” eladás a későbbi természetbeni visszaszolgáltatást lehetetlenítette el.

titúciót ellehetetlenítő ideológiai változásokat kitűnően szemlélteti az 1859-ben alapított sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium ügye.¹⁷

2016. május 31-i 684. számú döntésével a Különleges Restitúciós Bizottság elutasította az Erdélyi Református Egyházkerületnek a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium ingatlanának visszaszolgáltatására irányuló kérelmét. Az indokolás egyszerű és felületes vizsgálat alapján – látszólag – ésszerűnek is mondható. A bizottság megállapította, hogy a vonatkozó jogszabályok szerint a volt tulajdonos kérheti a visszaszolgáltatást. Az ingatlan viszont „a Székely Mikó Kollégium (az iskola) tulajdonában állt a román állam által történő átvételkor és nem az egyház tulajdonában”. Következésképpen a kérelmet visszautasították, „mert az Erdélyi Református Egyházkerület nem volt a visszaszolgáltatni kért ingatlan tulajdonosa.” Ennek alapja a telekkönyvi kivonat, amelynek tulajdoni lapján az a bejegyzés szerepel, hogy „Ev. Ref. Székely Mikó Kollégium.” Ez a telekkönyvezés 1900. március 2-án történt, Sepsiszentgyörgy város 71. számú telekkönyvi betétébe.

A probléma a bizottsági leegyszerűsítő álláspontjánál azonban sokkal bonyolultabb: összetett jogtörténeti elemzést igényel.

A Székely Mikó restitúciójának jogalapját az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet szolgáltatta (annak a mellékletébe az ingatlant a kormány kifejezett rendelkezésére vették fel, az állami közigazgatás legmagasabb szintjén elismerve a visszaszolgáltatás szükségességét).

Az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet 1. cikke szerint a visszaszolgáltatás feltételrendszere a következő volt:

- a) az ingatlan szerepeljen a sürgősségi kormányrendelet eredeti vagy kiegészített mellékletében;
- b) az ingatlan az államosítást megelőzően a romániai nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok közösségének (szervezetek, egyházak) tulajdonát képezte;
- c) az ingatlan 1940 után került a román állam tulajdonába;
- d) a tulajdon-átszállás kényszer, elkobzás, államosítás vagy csalárd eszközök révén valósult meg;
- e) a visszaszolgáltatást a volt tulajdonos vagy annak jogutóda kérhette.¹⁸

¹⁷ A kollégiumhoz kapcsolódó restitúciós küzdelmek korábbiak, mint az itt ismertetett ügy, hiszen a kollégiumot korábban visszaszolgáltatták, viszont a restitúciós bizottság tagjai ellen lefolytatott büntetőügyben a restitúciós eljárás dokumentációs hiányosságait állapította meg a Ploiești-i Ítéletábla 2014-ben, ezért elítélte a restitúciós bizottság tagjait, illetve a kollégiumot újraállamosította (ekkor még a fentiekben elemzettekhez képest más összetételű volt a restitúciós bizottság, abban az egyházak képviselői is tagok voltak). Az Erdélyi Református Egyházkerület ezután kérelmezte a restitúciós eljárás folytatását. Az itt tárgyalt jogeset tulajdonképpen az ezt követő események vizsgálata.

¹⁸ Itt az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet eltér a 2000. évi 94. sürgősségi kormányrendelet hasonló szöveghelyétől, mert az utóbbi csak a *volt tulajdonost* említi, a jogutódot nem. A különbségtétel nem lényegtelen: lásd a jelen tanulmány *A Székely*

A restitúciós bizottságnak, hogy jogszerű döntést hozzon, e feltételek fennállását kellett (volna) vizsgálnia.

Az első feltétel fennáll: az ingatlan szerepel a kormányrendelet mellékletében, mégpedig annak a 2000. évi 1334. kormányhatározattal kiegészített változatában.

A harmadik feltétel (a második feltételre később térek vissza) szintén teljesül: az ingatlant az 1948. évi 176. dekrétum államosította,¹⁹ ez képezte az egyházi iskolák államosításának keretét. A dekrétum a Székely Mikóra vonatkozó a „Református Egyház sepsiszentgyörgyi református fiúliceumát, teljes vagyónával, a leltárjegyzéknek megfelelően” államosítja.²⁰

A negyedik feltétel szerint az állami tulajdonszerzés módja is releváns: itt államosítás történt, tehát ez a feltétel is adott.

A második és az ötödik feltétel lehet tehát csupán releváns.

A második feltétel szerint az ingatlan az államosítás előtt kisebbségi szervezet vagy egyház tulajdonában kellett állnia. Az ötödik feltétel szerint az ingatlant a volt tulajdonos vagy jogutóda részére kell visszaszolgáltatni. Nem is vitatott tény, hogy a telekkönyv tulajdoni lapján az „Ev. Ref. Székely Mikó Kollégium” szerepel. Ilyen körülmények között teljesül-e a második és az ötödik feltétel, vagy a restitúciós bizottság álláspontja a helyes, és az Erdélyi Református Egyházkerület nem volt jogosult az ingatlan visszaszolgáltatására? A romániai eljáró bíróságok (Brassói Ítéltábla, Legfőbb Semmítő- és Ítélszék) a restitúciós bizottságnak adtak igazat. Így felmerül a kérdés: helyesek ezek a bírósági határozatok?

A tulajdonjog alanyának meghatározásához meg kell válaszolnunk a református iskolák jogállására vonatkozó néhány alapkérdést. A valóban helyes válasz érdekében nem mai fogalmakkal kell operálnunk, hanem a két viszonyítási időpont: egyfelől az 1900-ban történt telekkönyvezés, másfelől az államosítás pillanatában hatályos jogot, létező gyakorlatot és judikatúrát kell előtérbe helyoznunk.

A telekkönyvezés problémaköre

A telekkönyvezés módjának felderítése azt feltételezi, hogy megvizsgáljuk egyfelől a telekkönyvezés kérdését tisztázó, térben és időben releváns jogi normákat. Ez egyfelől az *egyházjog* vizsgálatát, másfelől a vonatkozó *magyar magánjogi normák* elemzését jelenti, tekintettel arra, hogy 1918–1920-ig Sepsiszentgyörgy a magyar állam részét képezte.

Mikó Kollégium ingatlanának sorsa alfejezetét.

¹⁹ Decretul nr. 176/1948 pentru trecerea în proprietatea Statului a bunurilor bisericilor, congregațiilor, comunităților sau particularilor, ce au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ general, tehnic sau profesional.

²⁰ „Liceul reformat băieți din Sf. Gheorghe, al Bisericii reformate, cu întreaga avere, conform inventarului jurnal.”

A tágabb egyházi jogi kontextus megértését Dósa Eleknek, a 19. század egyik legnagyobb erdélyi jogászának a hivatkozásával kezdhetjük.²¹ Az *erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana* című művében a következőket szögezte le: „Az egyházi vagyonok az egyház tulajdonai, az az, az egyházi vagyonoknak azon ekkleziák, egyházi személyek és iskolák, melyek által birtokoltatnak, csak is mint olyanok birtokosai és használói, azoknak tulajdonosa maga az egyetemes egyház lévén azon okból, mivel azok nem egyes személyek, sem egyházi testületek külön céljai, hanem az egyetemes egyház céljának az illető ekkleziában s iskolában valósisására rendelt eszközök, s mint olyanok annak rendelkezése alá tartoznak, a ki rendeltetésök célja felett rendelkezik, t.i. az egyetemes egyházrendelkezése alá... Az egyháznak ezen tulajdonosi s abból folyó rendelkezési joga azonban korlátolva van az egyházi vagyonok meg nem másítható rendeltetése által, mely a Helvetica Confessio 28-ik fejezete szerint az, hogy azok által a tudomány az iskolákban... fenntartassék...”²²

Ez a megközelítés a református egyház jogi állandó tétele. Dósa szerint „az egyházi vagyonok tulajdonosa maga az egyetemes egyház lévén; s az illető ekkleziák, iskolák használati joga is korlátolt lévén, amennyiben a birtokolt egyházi vagyonokat csakis rendeltetésök szerint használhatják: önként következik az, hogy ezen vagyonok kezelése módjának szabályozása az egyházat illeti...”²³

Vagyis Dósa az iskolai vagyont az egyház tulajdonának tekintette, amely fölött az iskolának csak használati joga van, viszont az egyház és az iskola egyaránt kötelesek tiszteletben tartani az adott vagyon oktatási rendeltetését.

Az egyház jogi normái ezt a megközelítést konkretizálták. Az Erdélyi Református Egyházkerület 1885. szeptember 20–23-án tartott rendkívüli közgyűlésén, Kolozsváron elfogadott normák a következőket írták elő:

81. § Az erdélyi egyházkerületben a közép és felsőbb oktatás és nevelés tisztét a collegiumok teljesítik, melyek ez idő szerint a sepsi-szent-györgyi Székely-Mikó collegium nem teljes, továbbá a zilahi, székely-udvarhelyi, szászvárosi Kún-collegium, maros-vásárhelyi és kolozsvári collegiumok teljes gymnasiumai, végül a nagy-enyedi Bethlen-collegium teljes gymnasiuma, theologiai akadémiája és tanító-képezdéje, gyakoroló iskolájával.

82. § A collegiumok, az országos és egyházi törvények korlátai között, önmagukat kormányzó, a tanítás és nevelés céljainak megvalósítására szolgáló vagyonnal és alapítványokkal bíró, és képviselőik

²¹ Dósáról L.: VERESS Emőd: Az Erdélyhoni jogtudományról és Dósa Elekről (1803–1867), In: DÓSA Elek: *Erdélyhoni jogtudomány. I. Könyv. Erdélyhoni közjogtan*, Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 5–15. p.

²² DÓSA Elek: *Az erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana*, Kiadja Osterlamm Károly, Pest, 1863, 204–205. p.

²³ *Uo.*, 205. p.

*által az egyházkerület és egyetemes egyház törvényhozásában részt vevő autonóm egyházi testületek.*²⁴

Ebből a szövegből több következtetést is levonhatunk:

- a) az egyházjog tételesen nevesítette a Székely Mikó Kollégiumot, mint a református egyház intézményét;
- b) jogállását a következőképpen határozták meg: autonóm egyházi (tehát az egyházhoz tartozó) testület, amely jelleget az is külön kiemeli, hogy részt vesz az egyetemes egyház törvényhozásában; tehát olyan testületről van szó, amely az egyházi szervezetrendszer szerves része, ellenkező esetben nem vehetne részt az egyházi törvényhozásban;²⁵
- c) materális szempontból pedig vagyonnal „bír”, de ez nem jelent semmi többet, minthogy egyházi vagyont bírál,²⁶ azaz működésének vagyoni feltételeit a rendelkezésére bocsátott egyházi vagyon biztosítja, amely felett *használati joga* van.

Lényeges, hogy az egyházjog nem ismerte el az iskoláknak az egyháztól elkülönülten létező személyiséget vagy jogalanyiságot: a kollégiumokat egyházi testületeknek tekintették, amelyek használhatták az oktatási célra szolgáló vagyont (célvagyont).

Ezt a jogállást igazolja vissza és erősíti meg az 1904-es egyházalkotmány, amely a következőket tartalmazza már a 3. §-ában: „a magyarországi református egyház alsó-, közép- és felső-iskolái, mint a vallás szabad gyakorlásának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények s az egyház önfenntartásának az eszközei, az alkotmányos úton létrejött hazai országos törvények, jelesen az 1790/1. évi XXVI. törvénycikk, mint alaptörvény rendelkezéseinek épségben tartásával, mindenestől az egyház testéhez tartoznak s az egyházi hatóságok alatt állanak.”²⁷

A református egyház, mint más történelmi egyházak, komplex szervezetrendszer, amely hierarchikusan összekapcsolt intézményekből épült fel.

²⁴ Az erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Kolozsvártt, 1885. szeptember 20-23. napjain tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve, Stein János, Kolozsvár, 1885, 43. p.

²⁵ Erről szögeztek le helyesen, hogy „az egyházi struktúrák része volt mindenkor az iskola, és semmiképpen sem fordítva. Egyház és iskolájának kapcsolata a mindenkori világi jog, ekként külső jog szempontjából sokáig nem volt definiálva, hiszen a világi jogrend évszázadokon át teljes tiszteletben tartotta az egyház(ak) belső autonómiáját, annak jogi karakterével együtt.” L.: BALOGH Elemér: Jogtörténeti megjegyzések a Székely Mikó Kollégium státuszjogához, In: Ünnepi kötet *Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, Tomus LXXIX, Szeged, 2016, 46. p.

²⁶ A bíralat (*detentio*) a birtoklásnál (*possessio*) kevesebb. A birtokos a jogot saját nevében gyakorolja, a dolgot, mint sajátját tartja hatalmában. A bíráló, például a bérlő használhatja a dolgot, de nem birtokos, hanem csak bíráló (*detentor*). Ilyen pozícióban voltak a kollégiumok is az egyházi vagyon vonatkozásában: bírálók, de nem birtokosok.

²⁷ Az 1904. év november havának 10. napján megnyílt budapesti országos református zsinat által alkotott I. törvénycikk az egyházalkotmányról és szervezetről, 3. §.

A kollégiumok ennek a belső egyházi szervezetnek a részei voltak, ahogy a vonatkozó egyházi előírásokból következik: egyházi testületként működtek, anélkül, hogy mai fogalmaink szerint az egyháztól elkülönült közületeket alkottak volna, vagyis saját jogi személyiséggel rendelkeztek volna.

Az egyházi jogi normákon túlmenően legalább ennyire releváns az állami jog is. Megállapítható, hogy a hivatkozott telekkönyvezési mód egyáltalán nem volt szokatlan a 19. század végén és a 20. század elején Erdélyben. Sőt, ez a telekkönyvezési mód tudatos volt, mert egyfelől rögzítette az ingatlan szigorúan vett rendeltetését (oktatási célját), és tette ezt még a tulajdonos egyházzal, a tulajdonjog valódi alanyával szemben is érvényesíthető módon (lásd Dósa Elek hivatkozását a *Helvetica Confessio* 28-ik fejezetére). Az ilyen telekkönyvi bejegyzés gyakorlatilag egyidejűleg tükrözte a tulajdonost, a Református Egyházat (az „ev. ref.” rövidítés révén), valamint az ingatlan saját rendeltetését; Székely Mikó Kollégium, azaz egyéb felhasználást kizáró módon az ingatlan célja a Székely Mikó Kollégium működtetése. A következő táblázat ezt jól szemlélteti:

<i>Tulajdonos</i>	<i>Elnevezés</i>	<i>Cél</i>
Ev. Ref.	Székely Mikó	Kollégium

A telekkönyvezés e formáját olyan telekkönyvek is visszaigazolják, amelyben hasonló megfontolásból a tulajdoni lapon az szerepel, hogy „ev. ref. harangozói állás”, „ev. ref. papi hivatal”, „ev. ref. egyháztanítói hivatal”, „ev. ref. kántori hivatal”, ahol a hivatal *irodát* jelent. Egy másik példa a korabeli telekkönyvekből, amikor a tulajdoni lapon a „S.Szentkirályi²⁸ református papi lak” szerepel. Ilyen kontextusban is egyértelmű, hogy a harangozói állás, a papi, tanítói vagy kántori iroda vagy a papi lak nem bírtak önálló jogi személyiséggel.

A kérdést (elméletileg) perdöntő módon egyébként a magyar Igazságügyi Minisztérium tisztázta 1911-ben. Ekkor jelent meg ugyanis az *Igazságügyi Közlöny*ben a már akkor azonosított probléma vonatkozásában a következő körrendelet: „habár az ingatlanoknak a református iskola és a református tanítói hivatal nevére történt felvétele a fennállott telekkönyvszerkesztési szabályoknak (1854. évi július hó 23-iki igazságügyminiszteri rendelet 35. §, erdélyi helyszíni utasítás 45. §) megfelelt és amennyiben a felvétel az ingatlanoknak melyik egyház alapjához való tartozását határozottan kifejezi, az illető egyházközségek tulajdonjogát különben sem veszélyezteti, mégis, mivel a telekkönyvszerkesztés újabb szabályai (l. a 19.665/1893. I.M. számú rendelettel kiadott betétszerkesztési utasítás 125. §-át, Igazságügyi Közlöny 1893. évf. 7. számának melléklete) szerint a kérdéses ingatlanokat külön rendeltetésük

²⁸ Sepsiszentkirályi.

kitüntetése mellett az illető református egyházközség tulajdonául kell telekkönyvezni, és mivel a telekkönyvezés e módja az anyagi jogban is megfelelő alappal bír, a telekkönyvi felvétel olyan kiigazításának a kérelmezése, hogy a kérdéses ingatlanok a református iskola és a református tanítói hivatal nevére az egyházközségnek a nevére írássanak át, indokolatlannak nem tekinthető.”

Ugyanitt azt is leszögezték, hogy „a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1907. évi október hó 14-én 56.982. szám alatt kijelentette, hogy a református egyház iskolavagyonának telekkönyvi állapotában történő változáshoz kormányhatósági jóváhagyás nem szükséges; mert a református egyetemes egyház önkormányzatánál fogva egyedül jogosult és illetékes arra, hogy felekezeti iskolái céljaira szolgáló fekvőségeinek tulajdonjogát, a téves telekkönyvi bevezetés kiigazításául az iskolafenntartó egyház, mint kétségtelen tulajdonos javára bekebeleztesse; valamint kétségen felül áll az is, hogy a református egyház önkormányzatánál fogva egyedül jogosult és illetékes iskolai alapjainak és alapítványainak mikénti kezelésére, s ha az iskola érdekeiben állónak tartja, egyes ingatlanokat eladhat, helyette másokat vásárolhat.”²⁹

Vagyis a telekkönyvezési mód szokványos volt, elismert, ugyanakkor a jogszabályok szerint bármikor ki lehetett igazítani az egyház, mint valódi tulajdonos javára. Az eredeti bejegyzési mód a tulajdonjogot a maga sajátos komplexitásában rögzítette: egyfelől jelölte a hovatartozását, vagyis a református egyházat, másfelől jelölte az ingatlan sajátos oktatási rendeltetését (a kötelező felhasználási kört).

Ezt a megközelítést egyébként a korabeli bírósági gyakorlat is visszaigazolta. Több esetben, a fentiek szerint, a telekkönyv kiigazítását kérelmezték és a telekkönyvi hatóság tulajdonátruházási illeték kifizetését kérte. Ennek kapcsán szögezte le a magyar közigazgatási bíróság, hogy „ennek a követelésnek azonban jogos alapja nincs mert az illetékügyi díjjegyzék... értelmében csak a szerzés végetti bejegyzések esnek ... illeték alá... Már pedig ez esetben szerzés végetti bejegyzésről nincsen szó, hanem arra való tekintettel, hogy az iskola és a templom az egyház tulajdonát képezi és hogy sem az iskola, sem a templom nem képez külön jogi személyiséget, a tulajdonos neve lett kiigazítva, amely eljárás a m. kir. igazságügyminiszter 1909. évi 2207 és 1911. évi 19497. I.M. szám alatt kelt körrendeletének is megfelel (1911. évi Igazságügyi Közlöny 6. sz.)...”³⁰ Hasonló értelemben a magyar királyi közigazgatási bíróság azt is megállapította, hogy „az iskolai és a lelkészi ingatlanok is az egyház tulajdonát képezik s eddig a telekkönyvben a használat célja szerint voltak

²⁹ 2207/1909 és 19407/1911 I.M. sz., *Igazságügyi Közlöny*, 1911/6, 188–189. p. L. még: HEGEDŰS JÁNOS (SZERK.): *Protestáns egyházi közigazgatási törvénytár, vagyis azon állami törvényeknek, rendeleteknek és ezekre vonatkozó miniszteri és felsőbb bírósági elvi kijelentéseknek gyűjteményes könyve, melyek illetve melyeknek egyes részei, szakaszai az egyházak, ezek javadalmasai közviszonyaira vonatkoznak, illetve érintik és működési körükhöz közel áll.* 1523–1913, Schneller és Göschl Testvérek, Nagybecskerek, 1913, 73–74. p.

³⁰ *Sárospataki Református Lapok*, 1911/47, 446. p.

kitüntetve". Ezért voltaképpen a tulajdonos nevét igazítják ki, és nincsen szó szerzés végetti bejegyzésről.³¹

Az egyházi jogi és polgári jogi normák együttes alkalmazása világos képet ad: az iskolák jogi személyiség nélküli belső egyházi struktúrák, amelyek önmagukban nem tulajdonosai az egyház iskolai vagyonának, azt viszont az egyház autoritása alatt használják és igazgatják. A Székely Mikó kollégium esetében is fennforgó telekkönyvezési mód a református egyház tulajdonjogát megfelelően kifejezi és ezt a tulajdonjogot „nem veszélyezteti”. És valóban, az egyház sok esetben nem élt az igazságügyminiszter körrendelete által felkínált kiigazítási lehetőséggel, mert a tulajdonjogát nem érezte veszélyeztetve és ragaszkodott a hagyományos telekkönyvezési módhoz. Azt érezték megfelelőnek, ha az egyház így is jelzi, hogy saját magára nézve is kötelezőnek tekinti az ingatlan rendeltetésének megőrzését.

A fentiekből kiderült, hogy a magyar állam az impériumváltást megelőzően elismerte a református egyház tulajdonjogát és azt, hogy a kollégium(ok) az egyházi szervezetrendszerbe beépülő és nem azon kívülálló, önálló, jogi személyiséggel rendelkező szervezetek.

Az államosítást megelőző román jog és az államosítás

Az első világháborút követő rendezés során Erdély a román állam része lett. Ezért kiemelten fontos az adott ingatlan és a Székely Mikó Kollégium, mint intézmény vonatkozásában Romániának az államosítást megelőző viszonyulását is megvizsgálni.

Az impériumváltást jogi folytonosság követte nagyon sok területen, a trianoni békeszerződés által kodifikált nemzetközi közjogi törésvonalon túl a jogegységesítés több évtizedes folyamata kezdődött el.³² A Székely Mikó Kollégium folytatta tevékenységét és új státuszát tulajdonképpen az 1925. évi magánoktatási törvény alapján nyerte el.³³ Ami lényeges, hogy ez a jogállás nem tér el az 1918–1920 előttitől: a református kollégium *nem vált jogi személylé, amelynek saját tulajdona lehet, vagyis a jogállás folytonosságáról beszélhetünk. A magánoktatásról szóló törvény az iskolának nem adott az alapító/fenntartó jogi személytől eltérő, saját jogi személyiséget. Ilyen kontextusban a korábban tárgyalt szabályozás volt továbbra is meghatározó. A magánoktatási törvény szerint a diákok oktatása és nevelése az állam iskoláin kívül (az egyházak, a közösségek vagy magánszemélyek) magániskoláiban vagy a családban is folyhat. A 3. cikk szerint „ezeket az iskolákat kizárólag román állampolgárok alapíthatják: vagy egyénileg, vagy jogi személyként elismert kulturális társaságokba vagy vallási közösségekbe tömörülve.”*

³¹ 1912. évi 25.365 sz. a. kelt ítélet. Közli a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/34, 537. p.

³² A jogegységesítésről L.: VERESS Emőd: Erdély magánjogi integrálása (1918–1945), In: Uő. (szerk.): *Erdély...*, 458–469. p.

³³ Legea asupra învățământului particular.

A helyzet tisztázását még inkább elősegíti a jogi személyekre vonatkozó szabályozás, az 1924. évi 21. törvény.³⁴ E jogszabály 5. cikkének (2) bekezdése szerint „a jogi személy által létrehozott szervezetnek nem lehet az azt létrehozó jogi személytől eltérő személyisége, csak ha ezt formálisan, a jelen törvény alapján elismerik.” A kollégium jogi személyiségének ilyen formális elismerésére soha nem került sor. A kollégiumot soha nem jegyezték be jogi személyként és nem létezik a jogi személyiség fennállását alátámasztó egyetlen okirat sem. Sőt, az 1924. évi 21. törvényt megelőzően létrejött jogi személyeket e törvény a kihirdetését követő 6 hónapon belül újbóli bejegyzésre kötelezte a területileg illetékes törvényszéknél. A Székely Mikó Kollégiumot nem jegyezték be e szabály alapján sem, pontosan azért, mert korábban sem volt jogi személyisége.

Esetünkben a kollégium a református egyházhoz, pontosabban annak jogi személyiséggel rendelkező struktúrájához, az Erdélyi Református Egyházkerülethez tartozott.

Ilyen körülmények között nem helyes a kollégiumot a telekkönyvezés pillanatára visszavetítve jogi személynek minősíteni: e megközelítés minden jogalapot nélkülöz; csupán egy nyilvántartási anakronizmus az adott korban előre nem látható mellékhatásáról van szó.

A két világháború közötti időszakban a román állam a fent vázolt jogállást számtalanszor igazolta. Az 1925. évi magánoktatási törvény alapján 1928. július 23-án az Oktatásügyi Minisztérium kibocsátotta a Székely Mikó Kollégium működési engedélyét (81. engedélyszám alatt). Ez a következőket tartalmazza: a „Székely Mikó Ref. Koll. Fiúliceum”³⁵ az „Erdélyi Református Egyházkerület tulajdona.”³⁶

Ugyanígy a Székely Mikó Kollégium 1933–1934-ik iskolai évre vonatkozó értesítője, amelyet a brassói tanfelügyelőség 13000/1935. számú rendeletével jóváhagyott, leszögezi, hogy a „kollégium, mint intézmény, amely a vallásszabadsággal van kapcsolatban, a református egyház fenntartásában működik, a hatályos törvények szerint, és teljes egészében az Erdélyi Református Egyházkerület testéhez tartozik és az egyházi hatóságoknak van alárendelve.”³⁷

Bírósági perekben is felmerült e korban a jogi személyiség kérdése. Például 1934-ben egy kölcsön visszafizetésére vonatkozó perben megállapították,

³⁴ Legea nr. 21/1924 pentru persoanele juridice.

³⁵ Liceul Coleg. Ref. Băieți Székely Mikó.

³⁶ „Această școală este proprietatea Eparhiei Reformate din Ardeal.” Lásd Románia Hivatalos Közlönyét: *Monitorul Oficial al României*, partea a II-a, nr. 174 din 8 august 1928.

³⁷ Az eredeti román szöveg: „Colegiul ca o instituțiune, ce stă în legătură cu libertatea religioasă, și ca mijlocul de susținere al bisericii reformate, în sensul legilor în vigoare, aparține cu totul absolut corpului Eparhiei Reformate din Ardeal și este supus autorităților bisericești.”

hogy a Székely Mikó Kollégium nem jogi személy, és az ügyvédi meghatalmazást a perbeli képviselőre csak az Erdélyi Református Egyházkerület állíthatja ki.³⁸

A telekkönyvi szabályozás szempontjából, a folytonosság jegyében továbbra is hatályban maradt a 1909. évi 2207. és 1911. évi 19497. I.M. szám alatt kelt körrendelet, vagyis az egyház tulajdonjogát elismerő, a bejegyzés kiigazítását lehetővé tevő norma is továbbélt,³⁹ ez is a kollégiumnak az államosítás pillanatáig változatlan jogállását hangsúlyozza.

Egy 1945–1946-ik tanévből származó átirat a következőket tartalmazza: „Az épület: a fiúgimnázium tantermei, bennlakása és tápintézete az Erdélyi Református Egyházkerület tulajdonát képező épületekben vannak elhelyezve.”⁴⁰

Az államosítás előkészítő szakaszából is léteznek olyan dokumentumok, amelyek e jogállást tisztázzák. A Székely Mikó Kollégium 622-1946/47. számmal 1947. január 30-án átiratban tájékoztatta az adóhatóságot, hogy „a liceum a közjogi jogi személy Erdélyi Református Egyházkerület tulajdona.”⁴¹ A Román Nemzeti Bank 1947. november 18-án átiratban a következő kérdést intézte a kollégiumhoz: „Kérjük, hogy szíveskedjenek közölni, hogy az Önök Kollégiuma rendelkezik-e saját jogi személyiséggel vagy csak a Református Egyházkerület szolgálata, amely ennek a költségvetésében szerepel. Abban az esetben, ha a Kollégium jogi személy, kérjük, hogy közöljék a jogi személyek jegyzékében szereplő nyilvántartási számukat.”⁴² A kollégium válasza (299-1947/48 sz. alatt, 1947. december 11-én): „A mi Kollégiumunknak nincs saját jogi személyisége viszont az Erdélyi Református Egyházkerület tulajdona, amely jogi személy.”⁴³

Az államosítást megvalósító 1948. évi 176. dekrétum a Református Egyház református líceumának államosítását rendeli el, azaz az államosítási intézkedést a Református Egyházzal szemben foganatosították. Nyilván felmerül az

³⁸ Lásd a református Székely Mikó Kollégium eljáróságának 604-1933/34. és 632-1933/34. sz. átiratait, és az Erdélyi Református Egyházkerület által dr. Keresztes Károly ügyvédnek 1934. július 16-án kiállított ügyvédi meghatalmazást.

³⁹ LADAY, Ștefan: *Codul Civil Austriac în vigoare în Ardeal completat cu legile și regulamentele modificatoare cuprinzând și jurisprudența*, Editura Ministerului Justiției - Directoratul General Cluj, Cluj, 1924, melléklet, 32. p.

⁴⁰ 136-1945/46. sz. átirat.

⁴¹ „Liceul este proprietatea Eparhiei Reformate din Ardeal care are personalitate juridică de drept public.”

⁴² Az eredeti szöveg: „Vă rugăm să binevoiți a ne comunica dacă Colegiul Dvs. are personalitate juridică de sine stătătoare sau este doar un serviciu al Eparhiei Reformate, integrat în bugetul acesteia. În cazul în când Colegiul are personalitate juridică, vă rugăm a ne comunica numărul din registrul persoanelor juridice sub care sunteți înscrși.”

⁴³ Az eredeti szöveg: „Colegiul nostru n-are persoană [personalitate] juridică de sine stătătoare însă este proprietatea Eparhiei Reformate din Ardeal, care are persoană [personalitate] juridică”

a kérdés, hogy ha az államosítás passzív (szenvedő) alanyának jogi szempontból alkalmas volt a református egyház, akkor az államosítás fordítottjának, a restitúciónak a vonatkozásában miért nem ismerik el az egyházat tulajdonosnak a szimmetria elve alapján? A Székely Mikó Kollégium, mint a református egyház belső szerve már nem létezik, pontosan az államosítás szüntette meg, a szovjet típusú diktatúrának az egyházak évszázados iskolafenntartói jogát tagadó, a világi oktatási tevékenységet teljesen kisajátító intézkedése.

A 2000. évi 94. sürgősségi kormányrendelet 4. cikke szerint (amelyet az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendeletnek a 2004. évi 66. törvény által módosított 8. cikke szerint alkalmazni kell az itt vizsgált jogesetben is) ellentétes bizonyíték hiányában a tulajdonjog fennállását, és az esettől függően a terjedelmét a visszaélészerű elvételt elrendelő vagy azt végrehajtó normatív vagy közhatalmi aktusban meghatározottak szerint kell vélelmezni. Esetünkben az egyetlen „ellentétes bizonyíték” a telekkönyv, amelynek pontos tartalmát a fentiek szerint feltártuk és amely nem alkalmas arra, hogy a Református Egyház tulajdonjogi vélelmét megdöntse, sőt, a telekkönyv ezt a tulajdonjogi vélelmet visszaigazolja.

A rendszerváltás után

A román állam a rendszerváltás után is elismerte – pontosan az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet és a 2000/1334. kormányhatározat révén – hogy ezt az ingatlant vissza kell szolgáltatni az Erdélyi Református Egyházkerületnek.

Az egész értelmezést egyébként a korábbi joggyakorlat is feltétlenül alátámasztotta. A Legfőbb Semmítő- és Ítélszék a nagyenyedi kollégium kapcsán a következőket szövegte le (2010. november 2-i 4684. döntésében):

Az 1948. évi 176. dekrétum a ténybeli és jogi alap, amely igazolja, hogy az Erdélyi Református Egyházkerület jogosult a dolog vissza szolgáltatására, nem mint a volt tulajdonos jogutóda, hanem saját nevében, azaz volt tulajdonosként. Az a körülmény, hogy az egyházi iskolák, amelyeket anyagilag fenntartottak és az oktatási tevékenység szempontjából felügyeltek a különböző egyházi struktúrák, ezekhez tartoztak, helyesen került megállapításra és indokolásra a 2004. szeptember 20-i 391. visszaszolgáltatási döntésben, beleértve az egyházjogra történő hivatkozásokat is, ugyanakkor az ügyiratban szereplő okiratok is igazolják. Ezen okiratok szerint a református vallást történelmi vallásként ismerik el, és az ingó és ingatlan javak, például az iskolák, az oktató és egyházi személyzet lakásai mint a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium a Református Egyház tulajdonát képezik.

Ebben a körben szintén lényeges az első fokon eljáró bíró érvelésében, amelyet a fellebbviteli bíróság törvényesnek és bizonyítékokkal

alátámasztottnak elfogad, a 2008. április 11-i 5447. kulturális és valóságügyi minisztériumi átirat, amely közli az Erdélyi Református Egyházkerületnek, hogy az egyházkerület, mint a Romániai Református Egyház alkotó része, jogosult az állam által történő visszaszolgáltatásra azon javak vonatkozásában, amelyek a református vallás helyi alkotó egységeihez tartoztak.

A jogesetben felmerült jogi problémák azonosak, azonban 2010-ben még nem történt meg – a bíróságok szintjén sem – az az ideológiai váltás, amely a restitúcióhoz való viszonyulást a támogató álláspontról az elutasító álláspontra fordította át.

Ezzel szemben a Székely Mikó Kollégium perében a Brassói Ítéletábrla és a Legfőbb Semmítő- és Ítéltörvényszék is jögerősen azt állapították meg, hogy a Székely Mikó Kollégium volt a tulajdonosa az ingatlanoknak, és a visszaszolgáltatásra csakis a volt tulajdonos jogosult, az Erdélyi Református Egyházkerület pedig nem minősül volt tulajdonosnak.

Ez a bírósági határozattá formált (téves) álláspont egyetlen elszigetelt érve, a telekkönyv fent részletesen tárgyalt tartalmára támaszkodik. Jogi érvelésként pedig az erdélyi telekkönyvi reformot megvalósító 1938. évi 117. törvényrendelet 32. cikke merült fel, amely szerint, ha a telekkönyvben valamely dologi jogot egy személy javára bejegyeztek, akkor vélelmezni kell, hogy e jog az adott személy javára áll fenn. Ez az érvelés alapvetően téves. Az 1938. évi 117. törvényrendelet csak 1947-ben lépett hatályba, az 1947. évi 241. törvény alapján. Nem lehet egy 1947-ben hatályosult norma alapján megítélni egy öt évtizeddel korábbi, 1900. március 2-i telekkönyvezést.

A Székely Mikó Kollégium ingatlanának sorsa

Ilyen körülmények között – a restitúciós bizottság és az eljáró bíróságok – tényhelyzetet, a vonatkozó jogszabályokat úgy alkalmazták, hogy az Erdélyi Református Egyházkerület visszaszolgáltatásra vonatkozó jogát megtagadják. Sajnos – annak ellenére, hogy a bíróságok a fenti érvelést ismerték és az azt részletesen alátámasztó okirati anyagot a bizonyításfelvétel során befogadták – bármilyen valós cáfolat nélkül utasították el az Erdélyi Református Egyházkerület restitúciós kérelmét.⁴⁴

A téves jogértelmezés vagy az alkalmazandó jogszabályok mellőzésének kérdése mellett az is felmerül, hogy a bíróságok, ha a Székely Mikó Kollégiumot (helytelenül) jogi személynek minősítették, miért nem vizsgálták a jogutódlás kérdését? A visszaszolgáltatás jogalapját ez esetben az 1999. évi 83. sürgősségi kormányrendelet adta, amely a jogutód javára (esetünkben az Erdélyi Református Egyházkerületnek) is lehetővé tette a visszaszolgáltatást, és nem az egyházi ingatlanok általános restitúcióját szabályozó 2000. évi 94.

⁴⁴ ICCJ. s. cont. adm., dec. nr. 4087 din 22 noiembrie 2018.

sürgősségi kormányrendelet, amely a jogutód számára valóban nem nyitott restitúciós lehetőséget. Tehát az ügyet az Erdélyi Református Egyházkerület javára kellett volna megoldani jogszerűen akkor is, ha a Székely Mikó Kollégium önálló jogi személy lett volna.

Érdeemes talán azt is megjegyezni, hogy azonos jogi probléma merül fel a gyulafehérvári római katolikus Batthyaneum könyvtár vagy a kolozsvári Marianum Római Katolikus Leánynevelő Intézet kapcsán. E két ügyben az elsőfokú, a Római Katolikus Érsekség számára kedvezőtlen határozatok megszülettek,⁴⁵ másodfokon pedig a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék fog dönteni.⁴⁶

Következtetések

E tanulmány szükségszerűen vázlatos elemzése egy rendkívüli összetettségű problémakörnek. Mégis jól mutatja az illúzióvesztés egyik terét: az egyházi ingatlanok restitúciójának megtagadásával nem csak az adott egyházak jogai sérülnek. A Székely Mikó Kollégium esete által is jelzett, sajnos nem elszigetelt jelenség a román állam és a magyar kisebbség közötti viszonyok rendezetlenségének is fokmérője. Sajnos ezt az erdélyi magyarság jelentős része a kisebbségi közösség önszerveződési képességének és fejlődési lehetőségeinek állami korlátozásaként éli meg. Az ingatlanrendezés folyamatának története, jelenlegi állása, szimbolikus jelentőségű épületek (mint a Székely Mikó Kollégium) restitúciójának jogi szempontból igencsak kétséges megtagadása oda vezetett, hogy kisebbségi kérdésekben a román (jog?)állammal szemben nem áll fenn bizalom.

⁴⁵ Lásd a Gyulafehérvári Ítéltábla közigazgatási részlegének 2018/153., illetve 2018/114. számú határozatait.

⁴⁶ A Batthyaneum könyvtár ügyében az első tárgyalási nap 2021. november 9-én, a Marianum Leánynevelő Intézet ügyében 2021. március 17-én lesz.